

ДЕЯКІ ДЕОНТОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІ

Досліджуються проблемні питання формування етико-психологічних якостей суддів. Акцентується увага, що лише етично обґрунтована діяльність може набувати характеру аксіологічно визначеного та морально обумовленого процесу. Визначено систему професійної підготовки суддівських кадрів як науково обґрунтований, системний, цілеспрямований процес професійного відбору, підготовки, адаптації та діяльності, метою і результатом якої є підвищення компетентності судді-професіонала.

Ключові слова: суддівська етика, суддівське пізнання, суддівська діяльність, правосуддя.

Постановка проблеми. Ціннісно-сміслові модули суддівської діяльності служать підставою для можливої оптимізації процесів вільнодемократичного правосуддя. Морально-етичні семи у орієнтувальному спрямуванні виступають проявом світоглядних орієнтацій судді, показником забезпечення результативності встановлених пріоритетів. Моральні вартості пронизують усі форми правобуття, у т.ч. домінанти мисленнєвого процесу судді. Деонтологічна концепція правового бачення фундаментальної ціннісної системи визначає у його мисленні, окрім знань і досвіду, сталі механізми смислової інтенції, розуміння мети і смислу своєї діяльності. Така спрямованість стає гарантією об'єктивності судового розгляду, досягнення істини по справі, домінування справедливості як імперативу суддівського пізнання.

Ступінь наукової розробки проблеми. Важливий внесок у дослідження питань, які безпосередньо стосуються морального змісту правосуддя, атрибутивності справедливості у суддівському пізнанні, субоб'єктивізації судового рішення, з метою теоретичного обґрунтування необхідності реформування судової системи, а також визначення етичних стандартів, пов'язаних із статусом судді, обґрунтування концепції правосуддя як фундаментальної онтології, публічної форми когнітивної аксіології й аксіоматичного способу нормативного мислення здійснили, насамперед: О. Аверін, С. Амосов, С. Глубоченко, О. Закомлістов, Е. Леві, О. Мішина, О. Никифорова, О. Овчинніков, Л. Петрова, С. Сливка, О. Стомба, О. Цибулевська та ін.

Мета даної статті полягає у дослідженні окремих деонтологічних аспектів суддівської діяльності.

Виклад основного матеріалу. Юридична матерія – не пасивний субстрат, що розвивається поза законами духу. Беззастережне обмеження та орієнтація виключно на предметну форму є результатом односторонності й неповноти правопізнання, спрощене уявлення про правову дійсність, що

розвивається. Обмеження змісту права, визнання його лише зовнішньою формою регулювання суспільних відносин веде до втрати глибинного, сутнісного розуміння права як необхідної умови духовної самореалізації особистості. Поза духом право – вже не цілісне явище буття; воно зводиться до інвентаризованих схем, формально-логічних прийомів, набору юридичних норм. У контексті цього слід погодитися з Л. Петровою, що під кутом зору на право як елемент людського буття в його цілісності й доконечності, атрибут духу маємо визнати, порівняно з теорією позитивного права, першоджерелом. Право обмежене закономірностями людського буття в його цілісності і йому «вказують» місце в цій цілісності, бо воно – частка цілого, від якого не може відрізнятись за суттю. У духові слід вбачати глибину права і його первісну ясність, подальше розростання права треба розуміти з урахуванням цього первісного [4, с. 25].

Духовна реальність онтологічна, її дійсність стає об'єктивною через суб'єктивність і творчі начала діяльності правореалізуючих суб'єктів, які впливають на правове регулювання соціальних відносин. У зв'язку із цим слушною видається позиція тих авторів, які стверджують, що в сучасному суспільстві суддя не може залишатися безликим виконавцем букви закону, він мусить творчо застосовувати діюче законодавство, опираючись у своїй роботі на правосвідомість, життєвий і професійний досвід. Правосвідомість знаходиться у сфері ідеального, де виникають думки, які визначають, змінюють, а в деяких випадках скасовують ті чи інші правові норми, інститути, процедури, механізми, засоби. Правосвідомість живе в просторі духу, залежить від нього, а тому повинна виражати його природу. Як неможливий юридичний акт без суб'єкта, так і правосвідомість не існує поза духом. Життя в душі дає можливість правосвідомості бути творчим началом правового буття і впливати на якість правової культури. Остання постає тією ви-

значальною ланкою, оптичним фокусом, через який правосвідомість впливає на реальні правовідносини в суспільстві.

В основі абсолютизації емпіричного підходу до правосуддя лежать різні деформації професійної правосвідомості суддів. У цьому випадку, підмінюючи «дух права» «буквою закону» в процесі судового правозастосування, суддя фактично зводить право й закон до набору технічних прийомів для провадження певної кількості судових справ, тим самим дезорієнтуючи громадян стосовно суті й змісту правосуддя. Подолання цієї негативної й істотної за ступенем громадського впливу тенденції передбачає чітке й недвозначне розуміння суддями особистої відповідальності, дотримання кожним правил професійної етики, чесне й добросовісне виконання своїх обов'язків, прояв потрібної турботи про збереження як особистих честі й достоїнства, так і достоїнства й авторитету судової влади в цілому. Суддя повинен вирішувати справу насамперед у категоріях деонтології – вільної волі, зобов'язання, відповідальності – і потім уже – в категоріях емпіричної онтології, тобто у предметно-матеріальному плані, не підмінюючи перше другим.

Лише тоді, коли суддя як суб'єкт правозастосування буде вникати у правову ситуацію, коли уникатиме «механічної підтасовки» окремої норми під окремих казус, не враховуючи його особливості, право забезпечить реальне вирішення спору про право. У таких випадках мова йде про особливі пізнавальні засоби, що використовуються при пізнанні емпіричного світу, оскільки сполучають у собі пізнавальні й деонтологічні моменти. Істинне здійснення правосуддя, вважає О.В. Аверін, процес далеко не механічний. Без вкладання душі, інтелекту, моральних начал у процес вивчення будь-якого правового конфлікту суддя, вдаючись тільки до нормативних пізнань, проявляє себе лише як ремісник, тоді як покликання судді – не осудити, а розсудити, спираючись не тільки на законоположення, а й у тому числі на всю палітру морально-етичних устоїв суспільства, своє світовідчуття, свій життєвий досвід і розуміння суті застосування закону» [1, с. 178]. У розгляданому контексті проблем підвищення професійної майстерності суддів С.М. Амосов справедливо зауважував: якщо суддя – ремісник, то він у пошуку збігів накладає на правову дійсність закони як трафарет. За відсутності збігів такий суддя розгублюється й не знаходить потрібної відповіді. На думку вченого, надання суддею теоретичним знанням особливого професійного спрямування,

можливе, насамперед, за рахунок прийняття ідей про межі внутрішньої моралі правосуддя, глибокого осягнення правових наук, особливо тих, які вивчають право з філософських і методологічних позицій [2, с. 12].

Ефективність правозастосування й судової влади більшою мірою залежить від моральних якостей кадрового складу, ніж від досконалості законодавства. Навіть найбільш якісний закон виявиться неефективним, якщо практика застосування його судами не буде відповідати висуненим моральним вимогам. Діяльність судді відповідальна й багатогранна, вона зумовлює необхідність високого рівня особистісної зрілості й ставить певні вимоги до розвитку в нього як спеціаліста професійно-значимих і морально-етичних якостей. Тому у процесі правозастосування особливого значення набуває особа судді як носія деонтологічного потенціалу (чесність, добросовісність, почуття совісті, обов'язку, справедливості), підкріпленого дією норм чинного законодавства. У зв'язку із цим підготовка не просто кваліфікованих, але й високоморальних юристів повинна стати одним із пріоритетів державної політики у сфері освіти. До успіху можуть привести лише радикальні заходи, здійснювані в сукупності й одночасно. Вимогою сьогодення є запровадження ретельного, за участю досвідчених суддів і психологів, професійного добору абітурієнтів, які вступають до навчальних закладів. Частина з них уже зі студентської лави потрібно готувати до виконання нелегких суддівських обов'язків. Повинна бути значно посилена спеціалізація майбутніх суддів, які не поверхово, а поглиблено будуть ознайомлені із судовою етикою та психологією, юридичною соціологією й деонтологією, теорією аналізу суддівської діяльності. Водночас таку категорію осіб потрібно навчати принципів організації судової влади, щоб, ставши суддями, вони чітко уявляли собі роль суду в механізмі захисту прав і свобод людини, як і суть його взаємодії з іншими органами влади та посадовими особами. Зокрема, за справедливим зауваженням Б. Страшуна, «правила допуску до суддівського корпусу, очевидно, слід ускладнити, звернувши особливу увагу на перевірку не тільки професійних, але й, може, навіть передусім моральних і психічних якостей претендента» [5, с. 36]. До випускника юридичного вищого навчального закладу, який виявив бажання стати суддею, повинні бути пред'явлені максимально жорсткі, фактично, еталонні вимоги, щоб не допустити до суддівського крісла випадкових осіб, тих, хто з якихось причин не мо-

же уособлювати у своїй діяльності вищу справедливість. У судові кабінети повинні прийти люди нової формації. Лише за таких умов сформується суддівський корпус із належною (необхідною) ментальністю, який працюватиме в умовах реальної, а не примарної незалежності й братиме на себе всю повноту відповідальності – і юридичної, і моральної.

Задіяність у судовому процесі особистісних чинників екзистенціального плану гостро ставить гносеологічне питання про природу судових рішень. Виявляється, що в останньому відображаються як розумові здібності, рівень освіти, особливості виховання судді, так й сповідуваним цінності, розуміння мети своєї діяльності. Тому аналіз певної правової ситуації та прийняття суддею рішення ніколи не можуть бути суто об'єктивістськими, позаособистісними, вони завжди мають екзистенціально-правову природу. Суддя орієнтується не тільки на виявлення істини як основної умови справедливого вироку (рішення), він водночас відповідальний перед усією національною правовою системою, яка довірила йому цю посаду, й тому неминуче діє у площині усталених у цій системі правових цінностей, техніко-юридичних традицій, оскільки завжди залежний від майбутніх оцінок колегами своєї діяльності, які так само функціонально заангажовані системою й дотримуються такої ж корпоративної правової парадигми. Як цілком слушно стверджує О. Мішина, «бангалорські принципи поведінки суддів продемонстрували необхідність того, щоб судді ставились до своєї посади як до шанованої та почесної, розуміли ступінь виявленої їм суспільством довіри й докладали максимум зусиль для підтримання та подальшого розвитку довіри до судової системи» [3, с. 109].

На перший план повинні висуватися гуманістичні аспекти, мотиви, пов'язані зі служінням суспільству. Високоморальна діяльність судді та його позитивні моральні якості – необхідні передумови довіри суспільства до судової влади, віри в її справедливість. Кваліфікований суддя повинен володіти високим рівнем знань нормативно-правових актів, мати творчий потенціал, чуття відповідальності за результати своєї діяльності, проявляти терпіння, ввічливість і повагу як до учасників судового процесу, так і до інших осіб, з якими він спілкується при виконанні службових

обов'язків. Професійно-особистісні достоїнства судді мають виражатися у вірності присязі, безпристрасності, тактичності, підтриманні кваліфікації на високому рівні, добросовісності виконання своїх професійних обов'язків, ужитті всіх необхідних заходів для своєчасного й справедливого ухвалення рішення по конкретній справі. У подібному комплексі невід'ємних якостей судді нормативні й моральні основи невіддільні, а досконалість «особистості судді» – ймовірність гармонійної реалізації норм природного права. Унаслідок цього, **можна зробити висновок**, що судове реформування потрібно насамперед розпочинати не з постійних дискусій про ідеальну структуру судової системи, а з реального поліпшення якості судових кадрів. Суддівські професійні кадри, суддівська еліта, повинна мислити системно, поєднуючи «букву закону» із превалюванням «духовних чинників права», мати диферентні почуття значущості виконуваних посадових функцій і відповідальності за їхнє правомірне здійснення. Інакше з позиції обивателя небезпека «суддівського ремісництва» й надалі буде виражатися в одній дуже місткій фразі «бійся не суду, а некваліфікованого судді».

Список літератури

- 1.Аверин А.В. Правоприменительная деятельность суда и формирование научно-правового сознания судей: проблемы теории и практики : монография / А.В. Аверин ; под ред. М. Байтина. – Саратов : ГОУ ВПО Саратов. гос. академия права, 2003. – 306 с.
- 2.Амосов С.М. Судебное познание в арбитражном процессе : монография / С.М. Амосов. – М. : Рос. акад. правосудия, 2003. – 183 с.
- 3.Мишина Е. Судейское усмотрение и правоприменение / Е. Мишина // Право и правоприменение в России : междисциплинарные исследования / под ред. В.В. Волкова. – М. : Статут, 2011. – С. 108–115.
- 4.Петрова Л. Фундаментальні проблеми методології права (філософсько-правовий курс) : монографія / Л. Петрова. – Х. : Право, 1998. – 406 с.
- 5.Страшун Б.А. Десять лет конституционных прав и свобод / Б.А. Страшун // Журнал российского права. – 2003. – № 11. – С. 33–42.

Стаття надійшла до редколегії 9 вересня 2013 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” членом редколегії М.В. Никифораком.

SOME ASPECTS DEONTOLOGICAL JUDICIAL PERFORMANCE

Summary

The article examines the problematic issues of forming ethical and psychological qualities of judges. Attention is drawn that only morally justified activities may acquire certain character axiological and moral due process. The system of training of judicial personnel as evidence-based, systematic, purposeful process of professional selection, training, and adaptation activities, purpose and result of which is the enhancement of the skills of a professional judge.

Keywords: judicial ethics, judicial knowledge, judicial activism, justice.

НЕКОТОРЫЕ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДЬИ

Аннотация

Исследуются проблемные вопросы формирования этико-психологических качеств судей. Акцентируется внимание, что только нравственно обоснованная деятельность может приобрести характер аксиологически определенного и морально обусловленного процесса. Определена система профессиональной подготовки судейских кадров как научно обоснованный, системный, целенаправленный процесс профессионального отбора, подготовки, адаптации и деятельности, целью и результатом которой является повышение компетентности судьи-профессионала.

Ключевые слова: судейская этика, судейское познания, судейская деятельность, правосудие.